

ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

ΠΡΩΤΟ ΤΜΗΜΑ

ΥΠΟΘΕΣΗ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΚΑΤΑ ΕΛΛΑΔΑΣ
(Προσφυγή αριθ. 62639/12)

ΑΠΟΦΑΣΗ

ΣΤΡΑΣΒΟΥΡΓΟ

11 Μαρτίου 2021

Η παρούσα απόφαση θα καταστεί τελεσίδικη σύμφωνα με τους όρους που προβλέπονται από το άρθρο 44 § 2 της Σύμβασης. Μπορεί να υποστεί μικροαλλαγές ως προς την μορφή.

Στην υπόθεση Δημητρίου κατά Ελλάδας,

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (πρώτο τμήμα), συνεδριάζοντας σε Τμήμα, η σύνθεση του οποίου έχει ως εξής:

Ksenija Turković, *πρόεδρος,*

Krzysztof Wojtyczek,

Λίνος-Αλέξανδρος Σισιλιάνος,

Alena Poláčková,

Erik Wennerström,

Raffaele Sabato,

Lorraine Schembri Orland, *δικαστές,*

και Renata Degener, *αναπληρώτρια γραμματέας τμήματος,*

Αφού έλαβε υπόψη:

την προσφυγή (αριθ. 62639/12) στρεφόμενη κατά της Ελληνικής Δημοκρατίας, με την οποία ένας υπήκοος του Κράτους αυτού, ο κ. Αντώνης Δημητρίου («ο προσφεύγων») προσέφυγε ενώπιον του Δικαστηρίου δυνάμει του άρθρου 34 της Σύμβασης για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών («η Σύμβαση») στις 18 Σεπτεμβρίου 2012,

την απόφαση να γνωστοποιηθεί στην ελληνική κυβέρνηση («η Κυβέρνηση») την αιτίαση η οποία αφορά το άρθρο 10 της Σύμβασης,

τις παρατηρήσεις των διαδίκων,

Αφού διασκέφθηκε σε δικαστικό συμβούλιο στις 2 Φεβρουαρίου 2021,

Εκδίδει την ακόλουθη απόφαση, η οποία υιοθετήθηκε την πιο πάνω ημερομηνία:

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Η προσφυγή αφορά ιδίως την καταδίκη του προσφεύγοντος σε πολιτική δίκη να καταβάλει αποζημίωση στον Ε.Κ., διότι προσέβαλε την προσωπικότητά του κατόπιν της δημοσίευσης ενός άρθρου στον τύπο. Ο προσφεύγων ισχυρίζεται ότι η καταδίκη αυτή έθιξε την ελευθερία της έκφρασής του, με την έννοια του άρθρου 10 της Σύμβασης.

ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΑ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΑ ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΑ

2. Ο προσφεύγων γεννήθηκε το 1953 και είναι κάτοικος Ηρακλείου Κρήτης. Εκπροσωπείται από τον κύριο Α. Βγόντζα, δικηγόρο.

3. Η Κυβέρνηση εκπροσωπείται από τους εντεταλμένους του αντιπροσώπου της, κύριο Κ. Γεωργιάδη, πάρεδρο του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους, και κυρία Ζ. Χατζηπαύλου, δικαστική πληρεξούσια του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους.

4. Τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης, όπως αυτά εκτίθενται από τους διαδίκους, μπορούν να συνοψισθούν ως εξής.

5. Ο προσφεύγων είναι ο πρόεδρος του διοικητικού συμβουλίου και κύριος μέτοχος της εταιρείας 'Ίκαρος Α.Ε.' η οποία είναι ιδιοκτήτρια του τοπικού τηλεοπτικού καναλιού της Κρήτης 'Kriti TV'. Είναι επίσης ιδιοκτήτρια και κύρια μέτοχος της εταιρείας 'Κύκλος Α.Ε.', η οποία είναι ιδιοκτήτρια της τοπικής εφημερίδας της Κρήτης 'Νέα Κρήτη'.

6. Ο Ε.Κ. είναι πρώην δήμαρχος Ηρακλείου, πρώην μέλος του ευρωπαϊκού κοινοβουλίου και ιδιοκτήτης μιας εφημερίδας.

7. Στην εκπομπή 'Ζούγκλα' της 21 Φεβρουαρίου 2002 από το τηλεοπτικό κανάλι Άλφα, ο Ε.Κ. έκανε σχόλια από το τηλέφωνο σχετικά με την χρηματοδότηση των εταιρειών του προσφεύγοντος. Αυτός δήλωσε ειδικότερα ότι κάποιος Ν.Τ., ο οποίος κατείχε ένα σημαντικό τμήμα «του παράνομου ηλεκτρονικού παιγνίου», είχε αποκτήσει μία συμμετοχή στο μετοχικό κεφάλαιο της εταιρείας 'Ίκαρος Α.Ε.'. Η Κυβέρνηση αναφέρει ότι αυτή η πληροφορία η οποία δόθηκε από τον Ε.Κ. είχε στηριχθεί σε ένα έγγραφο που εκδόθηκε από την διεύθυνση εμπορίου της νομαρχίας Ηρακλείου («η διεύθυνση εμπορίου») στις 13 Φεβρουαρίου 2002. Ισχυρίζεται επίσης ότι, όπως έκριναν τα εθνικά δικαστήρια (βλέπε την πιο κάτω απόφαση με αριθμό 227/2005 του πρωτοδικείου), η πληροφορία αυτή είναι ανακριβής, διότι από τις 31 Μαΐου 2000 ο Ν.Τ. είχε ήδη μεταβιβάσει τις μετοχές του στην εν λόγω εταιρεία. Διευκρινίζει εν τούτοις ότι η ανακρίβεια της πληροφορίας η οποία μεταδόθηκε από τον Ε.Κ. συνίστατο στην ανακρίβεια ενός πρακτικού της γενικής συνέλευσης της εταιρείας 'Ίκαρος Α.Ε.', το οποίο είχε υποβληθεί από την τελευταία στην διεύθυνση εμπορίου. Ο

προσφεύγων υποστηρίζει από την πλευρά του ότι ο Ε.Κ. είχε τότε επιχειρήσει να αποδείξει δεσμούς μεταξύ των εταιρειών του προσφεύγοντος και του κόσμου του παράνομου ηλεκτρονικού παιγνίου. Πράγματι, αυτός πιστεύει ότι ο Ε.Κ. μετέδωσε ηθελημένα τις συκοφαντικές δηλώσεις.

8. Στην εφημερίδα ‘Νέα Κρήτη’ της 22 Φεβρουαρίου 2002, ο προσφεύγων δημοσίευσε ένα άρθρο με το οποίο αυτός αρνήθηκε τους ισχυρισμούς του Ε.Κ. οι οποίοι εκτίθενται πιο πάνω. Αυτός εκφράστηκε ως εξής:

«Kriti TV, απάντηση σε λασπολόγο

Ο Ε.Κ., γνωστός για τις προβοκατόρικες μεθόδους του, ξεπέρασε κάθε προηγούμενο λασπολογίας, επιχειρώντας να εμπλέξει την Kriti TV σε μία νέα υπόθεση δυσφήμισης. Αν και ο κύριος (Ε.)Κ. είναι εναγόμενος (...) σε μία άλλη υπόθεση δυσφήμισης η οποία ευρίσκεται ενώπιον της δικαιοσύνης, τα ξημερώματα, σε μία τηλεοπτική εκπομπή επιχείρησε εκ νέου να λασπολογήσει κατά των άλλων διαδίδοντας ανακριβείς πληροφορίες κατά ενός τηλεοπτικού καναλιού το οποίο, με την παρουσία του, έχει ήδη εγκατασταθεί καλά στην συνείδηση των Κρητών. Το διοικητικό συμβούλιο του Kriti TV δηλώνει ότι δεν υπάρχουν άλλοι μέτοχοι εκτός από εκείνους οι οποίοι δηλώθηκαν στην διεύθυνση εμπορίου. Τέλος, ήδη από σήμερα το πρωί, το Kriti TV λαμβάνει όλα τα νόμιμα μέσα για να προστατεύσει την εικόνα του και την αξιοπρέπειά του.»

9. Στις 26 Φεβρουαρίου 2002, σε ένα άρθρο που δημοσιεύθηκε στην κρητική εφημερίδα ‘Πατρίδα’, ο Ε.Κ. εξήγησε ότι, μέσα με ένα πρακτικό της γενικής συνέλευσης της εταιρείας ‘Ίκαρος Α.Ε.’, είχε λάβει γνώση της συμμετοχής του Ν.Τ. στο μετοχικό κεφάλαιο της τελευταίας. Προσέθεσε ότι ο διευθύνων την εν λόγω εταιρεία είχε επιχειρήσει μέσω του άρθρου το οποίο δημοσιεύθηκε στις 22 Φεβρουαρίου 2002 να αποκρύψει την αλήθεια.

I. Η ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ Η ΟΠΟΙΑ ΑΝΑΛΗΦΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΡΟΣΦΕΥΓΟΝΤΑ ΚΑΤΑ ΤΟΥ Ε.Κ.

10. Στις 14 Οκτωβρίου 2003, ο προσφεύγων και η εταιρεία 'Ίκαρος Α.Ε.' κατέθεσαν μία αγωγή για ψευδείς δηλώσεις κατά του Ε.Κ. ενώπιον του πρωτοδικείου Ηρακλείου («το πρωτοδικείο»). Αξίωναν ειδικότερα το ποσό των 500.000 ευρώ (EUR) έκαστος για την ηθική βλάβη την οποία εκτιμούσαν ότι υπέστησαν εξαιτίας της δημοσίευσης του άρθρου του Ε.Κ. με ημερομηνία 26 Φεβρουαρίου 2002. Θεωρούσαν ότι το άρθρο αυτό περιείχε δυσφημιστικούς ισχυρισμούς έναντι αυτών, και ότι ο Ε.Κ. τους είχε διαδώσει εν γνώσει της ανακρίβειάς τους.

11. Στις 19 Μαΐου 2005, το πρωτοδικείο απέρριψε την κατατεθείσα αγωγή (απόφαση με αριθμό 228/2005). Έκρινε ότι οι δηλώσεις οι οποίες είχαν γίνει από τον Ε.Κ. ήταν ψευδείς αλλά ότι αυτός δεν είχε την πρόθεση να δυσφημήσει τον προσφεύγοντα δεδομένου ότι αγνοούσε την ανακρίβεια των εν λόγω πληροφοριών. Επιπλέον, έκρινε ότι το τμήμα του επιδικίου άρθρου, συντεταγμένο από τον Ε.Κ. και δημοσιευθέν στις 26 Φεβρουαρίου 2002, το οποίο αναφερόταν στην σύνθεση του μετοχικού κεφαλαίου της εταιρείας 'Ίκαρος Α.Ε.', περιείχε ισχυρισμούς οι οποίοι στηρίζονταν στην ελευθερία του τύπου, και ότι, με τα λεγόμενά του, ο Ε.Κ. είχε θελήσει να επικρίνει αυστηρά την συμπεριφορά των εκπροσώπων της εν λόγω εταιρείας όσον αφορά την τήρηση των προβλεπόμενων από τον νόμο υποχρεώσεών του. Έκρινε επίσης ότι οι ισχυρισμοί οι οποίοι περιείχονταν στο επίδικο άρθρο ήταν αντικειμενικά αναγκαίοι προκειμένου να εκφράσουν το περιεχόμενο της σκέψης του Ε.Κ. και ότι το ύφος το οποίο χρησιμοποιήθηκε από αυτόν δεν είχε υπερβεί τα όρια που επιβάλλονται από την δημοσιογραφική δεοντολογία. Προσέθετε ότι δεν υπήρχε εν προκειμένω οποιαδήποτε πρόθεση να προσβάλει. Το δικαστήριο υποχρέωσε επίσης τους εναγόμενους να καταβάλουν στον Ε.Κ. 3.000 EUR για τα έξοδα και την δικαστική δαπάνη.

12. Στις 4 Ιουλίου 2005, οι ενδιαφερόμενοι άσκησαν έφεση.

13. Το εφετείο Κρήτης («το εφετείο») απέρριψε την έφεση (απόφαση με αριθμό 192/2007).

14. Στις 27 Δεκεμβρίου 2007, οι ενδιαφερόμενοι κατέθεσαν μία αίτηση αναίρεσης και υπέβαλαν ένα υπόμνημα στις 19 Αυγούστου 2009.

15. Στις 25 Απριλίου 2012, ο Άρειος Πάγος απέρριψε την αίτηση αναίρεσης (απόφαση με αριθμό 706/2012).

II. Η ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ Η ΟΠΟΙΑ ΑΝΑΛΗΦΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΟΝ Ε.Κ. ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΠΡΟΣΦΕΥΓΟΝΤΑ

16. Στις 10 Μαΐου 2002, ο Ε.Κ. κατέθεσε ενώπιον του πρωτοδικείου μία αγωγή αποζημίωσης κατά του προσφεύγοντος, του Ε.Μ., εκδότη της εφημερίδας, του Β.Σ., διευθυντή της εφημερίδας, και της εταιρείας 'Κύκλος Α.Ε.'. Ισχυριζόταν ότι είναι θύμα των δηλώσεων του προσφεύγοντος οι οποίες διατυπώθηκαν μέσα στο επίδικο άρθρο που δημοσιεύθηκε στις 22 Φεβρουαρίου 2002 (πιο πάνω παράγραφος 8) διότι ήταν κατά την άποψή του δυσφημιστικές και προσβλητικές και ότι κατά συνέπεια είχαν θίξει την τιμή και την υπόληψή του. Αξιώνει, μεταξύ άλλων, το ποσό των 500.000 EUR για την ηθική βλάβη. Στις προτάσεις του ενώπιον του πρωτοδικείου, αυτός περιόρισε το αξιούμενο ποσό σε 50.000 EUR.

17. Με την από 19 Μαΐου 2005 απόφαση (αριθ. 227/2005), το πρωτοδικείο καταδίκασε τον προσφεύγοντα καθώς και τους δύο άλλους εναγόμενους να καταβάλουν εις ολόκληρον στον Ε.Κ. το ποσό των 15.000 EUR, επιπλέον ενός μέρους του ποσού το οποίο αντιστοιχούσε στα έξοδα και την δικαστική δαπάνη που σχετίζονταν με την διεξαχθείσα διαδικασία.

18. Το πρωτοδικείο δέχθηκε ιδίως ότι το δικαίωμα στην προστασία της προσωπικότητας και η επιδίκαση μιας αποζημίωσης σε περίπτωση προσβολής της προβλέπονταν από τον νόμο και ότι η πράξη η οποία προσέβαλε τα δικαιώματα της προσωπικότητας λογιζόταν παράνομη εκτός αν δικαιολογείτο από ένα νόμιμο συμφέρον. Διαπίστωσε επίσης ότι η ελευθερία του τύπου εξασφαλιζόταν από το άρθρο 14 του Συντάγματος και το άρθρο 10 της Σύμβασης, αλλά ότι η άσκηση της ελευθερίας αυτής υπέκειτο σε ορισμένους περιορισμούς προβλεπόμενους από τον νόμο.

19. Σημείωσε εξάλλου ότι οι όροι «απάντηση σε λασπολόγο», «ξεπέρασε κάθε προηγούμενο λασπολογίας», «επιχείρησε εκ νέου να λασπολογήσει» ήταν όροι μειωτικοί οι οποίοι προσέβαλαν την προσωπικότητα του Ε.Κ., δεδομένου ότι

εμφάνιζαν τον τελευταίο ως πρόσωπο που χρησιμοποιεί συστηματικά ανέντιμες μεθόδους με την πρόθεση να βλάψει την φήμη τρίτων και να τους δυσφημήσει και ότι δημιουργούσαν την εντύπωση ότι αυτός στερείτο ηθικών αξιών. Προσέθεσε ότι ο προσφεύγων είχε χρησιμοποιήσει τους εν λόγω όρους με την πρόθεση να προσβάλει σαφώς την τιμή και την υπόληψη του Ε.Κ. Ανέφερε ειδικότερα ότι αυτή η πρόθεση χαρακτηριζόταν από την επανάληψη παρομοίων φράσεων μέσα στο άρθρο, γεγονός το οποίο ενίσχυε την εντύπωση ότι ο Ε.Κ. ήταν ένα άτομο που «λασπολογούσε» συστηματικά. Προσέθεσε επίσης ότι η προσβολή της τιμής και της υπόληψης του Ε.Κ. δεν αμβλυνόταν ούτε από την επανειλημμένη χρήση παρομοίων όρων ούτε από το γεγονός ότι η χρήση των εν λόγω όρων θεωρείτο φυσιολογική στην δημοσιογραφική γλώσσα, δεδομένου ότι τα λόγια που αποδίδονταν στον προσφεύγοντα ήταν αντικειμενικώς προσβλητικά. Απέρριψε εξάλλου την θέση σύμφωνα με την οποία ο προσφεύγων είχε ενεργήσει νομίμως για τον λόγο ότι ο προσβλητικός χαρακτήρας του επιδικού άρθρου, το οποίο είχε γραφεί για τον Ε.Κ., ένα δημόσιο πρόσωπο της πόλης του Ηρακλείου, προέκυπτε σαφώς. Προσέθεσε ότι οι εν λόγω όροι δεν ήταν αντικειμενικώς αναγκαίοι προκειμένου ο προσφεύγων να διατυπώσει την γνώμη του διότι, αφ' ενός, αυτός θα μπορούσε να φέρει σε γνώση των αναγνωστών την κατάσταση όπως ήταν πραγματικά και, αφ' ετέρου, με εξαίρεση μία φράση που πληροφορεί τους αναγνώστες σχετικά με την σύνθεση του μετοχικού κεφαλαίου της εταιρείας 'Ίκαρος Α.Ε.', το επίδικο άρθρο αποκάλυπτε ότι ο προσφεύγων δεν είχε άλλο σκοπό από το να βλάψει τον Ε.Κ. Όσον αφορά το ποσό το οποίο επιδικάστηκε στον Ε.Κ., το δικαστήριο όρισε τα εξής:

«(...) Αξιολογώντας την φύση και την βαρύτητα της προσβολής του ενάγοντος, τις περιστάσεις της, ήτοι τον τόπο, τον χρόνο και το μέσον, το πταίσμα των φυσικών προσώπων, την δημοσιότητα η οποία δόθηκε στην προσβολή, καθώς και την επαγγελματική, κοινωνική και οικονομική κατάσταση των διαδίκων, το δικαστήριο κρίνει ότι η εύλογη αποζημίωση που θα πρέπει να επιδικαστεί στον ενάγοντα ανέρχεται σε 15.000 ευρώ (...).»

20. Στις 4 Ιουλίου 2005, ο προσφεύγων και οι δύο άλλοι εναγόμενοι άσκησαν έφεση κατά της απόφασης με αριθμό 227/2005 ενώπιον του εφετείου. Ισχυρίστηκαν ιδίως ότι το πρωτοδικείο είχε εσφαλμένα ερμηνεύσει και εφαρμόσει το εθνικό δίκαιο, ότι είχε προβεί σε μία ανακριβή εκτίμηση των αποδείξεων και ότι είχε αιτιολογήσει την κρίση του κατά τρόπο αόριστο και αντιφατικό. Αυτοί δεν επικαλέστηκαν εξ αρχής το άρθρο 10 της Σύμβασης.

21. Στις 6 Ιουνίου 2006, ο Ε.Κ. άσκησε αντίθετη έφεση κατά του ιδίου δικαστηρίου.

22. Με την από 22 Μαΐου 2007 απόφαση (με αριθμό 191/2007), το εφετείο επικύρωσε την προσβληθείσα απόφαση. Επανέλαβε τις κρίσεις του πρωτοδικείου και δέχθηκε ότι οι όροι του επιδικίου άρθρου ήταν περιφρονητικοί, ότι δεν ήταν απαραίτητοι για να διατυπωθεί η σκέψη του προσφεύγοντος, ότι αυτοί «υπερέβησαν το περιορισμένο πεδίο μέσα στο οποίο πρέπει να αναπτύσσονται η δημοσιογραφία και η ελευθερία του τύπου» και ότι αυτοί «έθιξαν την τιμή και την υπόληψη» του Ε.Κ.

23. Στις 28 Δεκεμβρίου 2007, ο προσφεύγων και οι δύο άλλοι εναγόμενοι άσκησαν αίτηση αναίρεσης με την οποία παραπονέθηκαν, κατ' αρχήν, για μία παραβίαση του εφαρμοστέου εθνικού δικαίου εκ μέρους του εφετείου. Ειδικότερα, υποστήριζαν ότι, δυνάμει του άρθρου 14 του Συντάγματος, οποιοδήποτε πρόσωπο έχει το δικαίωμα να εκφράζει και να διαδίδει τις ιδέες του με τον λόγο, με έγγραφο και δια του τύπου, τηρώντας τους νόμους του Κράτους. Προσέθεταν ότι η κριτική προς τα δημόσια πρόσωπα ήταν επιτρεπτή, ακόμη και όταν περιείχε την έκφραση μιας σκέψης δυσμενούς και δηκτικής. Επίσης, ισχυρίζονταν ότι το επίδικο άρθρο συνιστούσε μία αμυντική πράξη η οποία στόχευε να προστατεύσει την τιμή και την υπόληψή τους από τις ανακριβείς πληροφορίες που διαδίδονταν από τον Ε.Κ. Στην συνέχεια, υποστήριζαν ότι το εφετείο δεν είχε λάβει υπόψη τους ισχυρισμούς που είχαν σημαντική επίπτωση στην έκβαση της δίκης και ότι η απόφαση του εφετείου δεν ήταν επαρκώς αιτιολογημένη. Το δευτεροβάθμιο δικαστήριο δεν είχε λάβει υπόψη κατ' αυτούς έγγραφα που είχαν προσκομιστεί από τους ίδιους. Αυτοί δεν επικαλέστηκαν εξ αρχής το άρθρο 10 της Σύμβασης.

24. Στο υπόμνημά τους, το οποίο κατατέθηκε στις 19 Αυγούστου 2009, ο προσφεύγων και οι δύο άλλοι ενδιαφερόμενοι επικαλούνταν λόγους αναίρεσης σχετικά με την εκ μέρους του εφετείου εσφαλμένη εφαρμογή του εθνικού δικαίου και με την ανεπαρκή αιτιολογία της αναιρεσιβληθείσας απόφασης.

25. Στις 25 Απριλίου 2012, ο Άρειος Πάγος απέρριψε την αίτηση αναίρεσης (απόφαση με αριθμό 707/2012). Έκρινε ότι, σύμφωνα με το άρθρο 14 του Συντάγματος, ο τύπος επιτελεί κοινωνική λειτουργία και έχει ως αποστολή του την ενημέρωση της κοινής γνώμης. Δέχθηκε εν τούτοις ότι η ελευθερία του τύπου δεν συνιστά αυτοσκοπό, και ότι το δικαίωμα της διάδοσης των πληροφοριών μπορεί να υποβληθεί σε ορισμένους νόμιμους περιορισμούς, υπό την προϋπόθεση ότι οι περιορισμοί αυτοί είναι γενικού χαρακτήρα, συνιστούν προληπτικά μέτρα και δεν θίγουν τον σκληρό πυρήνα της ελευθερίας του τύπου. Προσέθεσε ότι η προσβλητική ή δυσφημιστική πράξη δεν λογίζεται ως παράνομη, όταν η εν λόγω προσβολή δικαιολογείται από ένα νόμιμο συμφέρον ή για την προστασία ενός δικαιώματος. Οι συντάκτες άρθρων του τύπου ή οι αυτουργοί πράξεων που αναφέρονται στην συμπεριφορά δημοσίων προσώπων έχουν, σύμφωνα με τον Άρειο Πάγο, ένα τέτοιο συμφέρον. Εν τούτοις, όταν η εν λόγω πράξη από την οποία προήλθε η προσβολή των δικαιωμάτων της προσωπικότητας μεταφράζεται μία πράξη δυσφημιστική ή η οποία έχει ως στόχο να προσβάλει, ο παράνομος χαρακτήρας της πράξης δεν αίρεται. Εν προκειμένω, ο Άρειος Πάγος εκτίμησε ότι το εφετείο είχε ερμηνεύσει ορθά το εφαρμοστέο εθνικό δίκαιο και ότι η αιτιολογία της απόφασής του ήταν νόμιμη και δεν περιείχε ούτε αντιφάσεις ούτε κενά.

26. Στις 28 Ιουλίου 2008, ο προσφεύγων πραγματοποίησε μία κατάθεση 20.375 ευρώ στο ταμείο παρακαταθηκών και δανείων για τα έξοδα και την δικαστική δαπάνη ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, ενώ ο Ε.Κ. αναγραφόταν ως δικαιούχος στο αποδεικτικό κατάθεσης.

ΤΟ ΕΦΑΡΜΟΣΤΕΟ ΕΘΝΙΚΟ ΝΟΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΚΑΙ Η ΠΡΑΚΤΙΚΗ

27. Οι διατάξεις του συναφούς εν προκειμένω εθνικού δικαίου μνημονεύονται στις αποφάσεις *Καψής και Δανίκας κατά Ελλάδας* (αριθ. 52137/12, §§ 18 – 20, 19

Ιανουαρίου 2017), και *Κουτσογιάντος και Πανταζής κατά Ελλάδας* (αριθ. 54608/09 και 54590/09, §§ 22 – 25, 22 Σεπτεμβρίου 2015).

ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΝΟΜΟ

Ι. ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΠΙΚΑΛΟΥΜΕΝΗΣ ΠΑΡΑΒΙΑΣΗΣ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 10 ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ

28. Ο προσφεύγων παραπονείται για μία προσβολή του δικαιώματός του στην ελεύθερη έκφραση εξαιτίας της καταδίκης του από τα πολιτικά δικαστήρια να καταβάλει στον Ε.Κ. το ποσό των 15.000 EUR. Επικαλείται το άρθρο 10 της Σύμβασης, το οποίο διατυπωμένο ως εξής:

«1. Παν πρόσωπον έχει δικαίωμα εις την ελευθερίαν εκφράσεως. Το δικαίωμα τούτο περιλαμβάνει την ελευθερίαν γνώμης ως και την ελευθερίαν λήψεως ή μεταδόσεως πληροφοριών ή ιδεών, άνευ επεμβάσεως δημοσίων αρχών και ασχέτως συνόρων. Το παρόν άρθρον δεν κωλύει τα Κράτη από του να υποβάλωσι τας επιχειρήσεις ραδιοφωνίας, κινηματογράφου ή τηλεοράσεως εις κανονισμούς εκδόσεως αδειών λειτουργίας.

2. Η άσκησης των ελευθεριών τούτων, συνεπαγομένων καθήκοντα και ευθύνας δύναται να υπαχθή εις ωρισμένας διατυπώσεις, όρους, περιορισμούς ή κυρώσεις, προβλεπομένους υπό του νόμου και αποτελούντας αναγκαία μέτρα εν δημοκρατική κοινωνία δια την εθνικήν ασφάλειαν, την εδαφικήν ακεραιότητα ή δημοσίαν ασφάλειαν, την προάσπισιν της τάξεως και πρόληψιν του εγκλήματος, την προστασίαν της υγείας ή της ηθικής, την προστασίαν της υπολήψεως ή των δικαιωμάτων των τρίτων, την παρεμπόδισιν της κοινολογήσεως εμπιστευτικών πληροφοριών ή την διασφάλισιν του κύρους και αμεροληψίας της δικαστικής εξουσίας.»

A. Επί του παραδεκτού

1. Τα επιχειρήματα των διαδίκων

29. Η Κυβέρνηση επικαλείται την μη εξάντληση των εθνικών ενδίκων βοηθημάτων. Αναφέρει ότι ούτε στην κατ' έφεση δίκη, ούτε στην κατ' αναίρεση δίκη, ούτε στο υπόμνημά του ο προσφεύγων δεν επικαλέστηκε ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων μία παραβίαση του δικαιώματός του το οποίο προστατεύεται από το άρθρο 10 της Σύμβασης και τούτο παρά το γεγονός ότι αυτά έχουν λάβει την εν λόγω διάταξη στην νομολογία τους. Τονίζει ότι στην κατ' έφεση δίκη ο προσφεύγων περιορίστηκε στο να επικαλεστεί λόγους σχετιζόμενους με την ερμηνεία και την εφαρμογή του εθνικού δικαίου καθώς και με την αξιολόγηση των αποδείξεων από το πρωτοδικείο και ότι στην κατ' αναίρεση δίκη αυτός δεν επικαλέστηκε, ούτε κατ' ουσίαν, το άρθρο 10. Αντιθέτως, οι προβληθέντες λόγοι αναίρεσης περιορίστηκαν στις αιτιάσεις όσον αφορά την παραβίαση των διατάξεων του εθνικού δικαίου, την μη λήψη υπόψη των ισχυρισμών οι οποίοι θα είχαν, κατά την άποψη του προσφεύγοντος, μία σημαντική επίπτωση στην έκβαση της διαδικασίας, την ανεπαρκή αιτιολογία της αναιρεσιβληθείσας απόφασης και την απουσία της εκ μέρους του εφετείου λήψης υπόψη εγγράφων τα οποία είχαν υποβληθεί από τον προσφεύγοντα.

30. Ο προσφεύγων υποστηρίζει από την πλευρά του ότι δεν είναι αναγκαίο να επικαλεστεί το δίκαιο της Σύμβασης ρητώς ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, αλλά ότι αρκεί η κατ' ουσίαν επίκλησή του. Ισχυρίζεται ότι έχει εξαντλήσει τα εθνικά ένδικα βοηθήματα σχετικά με την αιτιάσή του η οποία αφορά το δικαίωμα στην ελευθερία της έκφρασης. Ειδικότερα, υποστηρίζει ότι δήλωσε σε όλα τα στάδια της διαδικασίας ότι τα πραγματικά περιστατικά στα οποία είχε στηριχθεί η αξιολογική κρίση του ήταν αληθή και αναμφισβήτητα, ότι οι αναφορές του Ε.Κ. ήταν ανακριβείς, ότι ο τελευταίος θα έπρεπε να επιδείξει μεγαλύτερη ανοχή ως πολιτικός, δημοσιογράφος και πρώην δήμαρχος, ότι η αξιολογική κρίση του είχε διατυπωθεί σε συνάρτηση με την συμπεριφορά του Ε.Κ. στο σύνολό της, και ιδίως σε σχέση με τις «προσωπικές επιθέσεις» τις οποίες ο τελευταίος είχε διαδώσει εκουσίως σε ολόκληρη την χώρα και τέλος ότι η αξιολογική κρίση του θα έπρεπε να εξεταστεί μετά την εξέταση της πολεμικής που ο Ε.Κ. είχε εκδηλώσει έναντι του.

2. Η εκτίμηση του Δικαστηρίου

31. Το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι η τελεολογία των εθνικών ενδίκων βοηθημάτων η οποία ορίζεται στο άρθρο 35 § 1 της Σύμβασης είναι να εξασφαλίσει στα συμβαλλόμενα Κράτη την δυνατότητα να επανορθώσουν τις επικαλούμενες παραβιάσεις εναντίον τους πριν αυτές να υποβληθούν στο Δικαστήριο. Έτσι, ο προσφεύγων πρέπει να έχει χρησιμοποιήσει τους δικαστικούς πόρους οι οποίοι προσφέρονται από την εθνική νομοθεσία, εφόσον αποδεικνύονται αποτελεσματικοί και επαρκείς (βλέπε, μεταξύ άλλων, *Fressoz και Roire κατά Γαλλίας* [GC], αριθ. 29183/95, § 37, CEDH 1999-I). Εξάλλου, ο κανόνας της εξάντλησης των εθνικών ενδίκων βοηθημάτων πρέπει να εφαρμόζεται «με κάποια ευελιξία και χωρίς υπερβολική τυπολατρία». Ταυτόχρονα, υποχρεώνει, κατ' αρχήν, την προβολή, τουλάχιστον κατ' ουσίαν, σύμφωνα με τον τύπο και εντός των προθεσμιών που ορίζονται από το εθνικό δίκαιο, τις αιτιάσεις οι οποίες πρόκειται να διατυπωθούν στην συνέχεια στο διεθνές επίπεδο (βλέπε, μεταξύ πολλών άλλων, *Sejdovic κατά Ιταλίας* [GC], αριθ. 56581/00, § 44, CEDH 2006-II).

32. Το Δικαστήριο σημειώνει ότι στην από 28 Δεκεμβρίου 2007 αίτηση αναίρεσής του, ο προσφεύγων επικαλέστηκε το άρθρο 14 του ελληνικού Συντάγματος, το οποίο εγγυάται σε κάθε πρόσωπο το δικαίωμα να εκφράζει και να διαδίδει της ιδέες του δια του λόγου, εγγράφως και δια του τύπου, τηρώντας τους νόμους του Κράτους, και το οποίο είναι έτσι το αντίστοιχο του άρθρου 10 της Σύμβασης (πιο πάνω παράγραφος 23). Η αίτηση αναίρεσης περιείχε επίσης το επιχείρημα του προσφεύγοντος ότι η κριτική προς τα δημόσια πρόσωπα ήταν επιτρεπτή, ακόμη και όταν περιελάμβανε την έκφραση μιας δυσμενούς και δηκτικής σκέψης.

33. Λαμβανομένων υπόψη των προηγούμενων, το Δικαστήριο θεωρεί ότι ο προσφεύγων επέστησε έτσι την προσοχή του ανωτάτου δικαστηρίου επί των επιταγών της ελευθερίας της έκφρασης η οποία αντανακλάται και μέσα στην Σύμβαση. Χωρίς να στηριχθεί με ρητούς όρους στην τελευταία, αυτός αναζήτησε μέσα στο εθνικό δίκαιο επιχειρήματα τα οποία ισοδυναμούσαν με καταγγελία, κατ' ουσίαν, μιας προσβολής των δικαιωμάτων που διασφαλίζονται από το άρθρο

10. Έδωσε έτσι στον Άρειο Πάγο την δυνατότητα να αποφύγει ή να επανορθώσει τις επικαλούμενες παραβιάσεις, σύμφωνα με την τελεολογία του άρθρου 35 § 1 (*Καραπαναγιώτου και λοιποί κατά Ελλάδα*, αριθ. 1571/08, § 29, 28 Οκτωβρίου 2010). Ως εκ τούτου, η ένσταση που προβλήθηκε από την Κυβέρνηση πρέπει να απορριφθεί.

B. Επί της ουσίας

I. Τα επιχειρήματα των διαδίκων

α) Ο προσφεύγων

34. Ο προσφεύγων ισχυρίζεται ότι τα εθνικά δικαστήρια ούτε έθεσαν τις αξιολογικές κρίσεις του μέσα στο γενικό πλαίσιο της υπόθεσης, ήτοι ιδίως τις απρόκλητες επιθέσεις του Ε.Κ. εναντίον του, ούτε παρείχαν μία ανάλυση της οικονομικής κατάστασής τους προτού καταλήξει στο ύψος της αποζημίωσης την οποία αυτός οφείλει στον Ε.Κ. Προσθέτει ότι το ύψος της αποζημίωσης αυτής ήταν δυσανάλογο προς τον διωκόμενο θεμιτό σκοπό και υπέρμετρα βαρύ για μία μικρή τοπική εφημερίδα. Ο προσφεύγων ισχυρίζεται επίσης ότι, μέσα στο άρθρο του, αυτός έκανε αξιολογικές κρίσεις, το αληθές των οποίων δεν είναι επιδεκτικό απόδειξης. Εν τούτοις, οι αξιολογικές κρίσεις του είχαν μία αληθινή πραγματική βάση διότι ο Ε.Κ. είχε ήδη πει ψέματα επί της υπόθεσης στο παρελθόν και, εν προκειμένω, δεν έλεγε αλήθεια.

35. Σύμφωνα με τον προσφεύγοντα, οι εκφράσεις οι οποίες χρησιμοποιήθηκαν ήταν αναγκαίες και δικαιολογημένες, λαμβανομένων υπόψη των επανειλημμένων δημοσίων προσβολών του Ε.Κ. και η πεποίθηση του προσφεύγοντος ότι ο Ε.Κ. ψευδόταν εν γνώσει του πολλές φορές και διέδιδε τους ψευδείς ισχυρισμούς του μέσω της τηλεόρασης, του τύπου και των ραδιοφωνικών σταθμών. Ο προσφεύγων προσθέτει ότι ο Ε.Κ., ως δημόσια προσωπικότητα, έθεσε συνειδητά τα λεγόμενά του στην δημόσια ψηφοφορία και έπρεπε επομένως να επιδείξει έναν μεγαλύτερο βαθμό ανοχής σε σχέση με τους μεμονωμένους ιδιώτες. Εκτίμησε ότι αντέδρασε ως «δημοσιογράφος μέσα στα πλαίσια του δημοσίου διαλόγου και σε αντιπαράθεση με τον Ε.Κ.» και ότι δεν είχε επιχειρήσει να διαδώσει το άρθρο σε ολόκληρη την χώρα δεδομένου ότι ούτε αναδημοσίευσε

το άρθρο στις αθηναϊκές εφημερίδες, ούτε εμφανίσθηκε για να συμμετάσχει στις εθνικές εκπομπές τηλεόρασης ή ραδιοφώνου. Έπεται, κατά την άποψη του προσφεύγοντος, ότι η απομόνωση δύο φράσεων του άρθρου του από τα εθνικά δικαστήρια περιόρισε την ελευθερία της έκφρασής του κατά τρόπο δυσανάλογο δεδομένου ότι ήταν σαφές από τις χρησιμοποιηθείσες διατάξεις ότι δεν επεδίωκε να προσβάλει τον Ε.Κ., αλλά να κάνει κριτική, κατά τρόπο οξύ και δίκαιο, προκειμένου να υποστηρίξει, ως δημοσιογράφος, την αλήθεια και την υπόληψή του. Όμως, μέσα στις αποφάσεις τους, τα εθνικά δικαστήρια τόνισαν την σημασία της αναγκαιότητας να προστατευθεί η τιμή και η υπόληψη του Ε.Κ., χωρίς να εξηγήσουν τον λόγο για τον οποίο τούτο ήταν πιο σημαντικό από την ελευθερία έκφρασής του.

36. Ο προσφεύγων ισχυρίζεται επίσης ότι, όπως δέχθηκαν τα εθνικά δικαστήρια, αυτός δεν προέβη σε ψευδή δήλωση κατά του Ε.Κ. (αποφάσεις με αριθμό 228/2005 του πρωτοδικείου και με αριθμό 192/2007 του εφετείου) και ότι ο Ε.Κ. είχε προβεί σε ψευδή δήλωση εναντίον του (αποφάσεις με αριθμό 227/2005 του πρωτοδικείου και με αριθμό 191/2007 του εφετείου). Εν τούτοις, αυτός υποχρεώθηκε να αποζημιώσει τον Ε.Κ.

β) Η Κυβέρνηση

37. Η Κυβέρνηση υποστηρίζει ότι εν προκειμένω δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 10 της Σύμβασης. Ισχυρίζεται ότι, ακόμη και αν δεχθούμε ότι υπήρξε παρέμβαση στο δικαίωμα αυτό, αυτή προβλεπόταν από τον νόμο, επεδίωκε έναν θεμιτό σκοπό και ήταν αναγκαία μέσα σε μία δημοκρατική κοινωνία. Ειδικότερα, εκτιμά ότι η καταδίκη του προσφεύγοντος να καταβάλει το ποσό των 15.000 EUR εις ολόκληρον με τους δύο άλλους εναγόμενους στηριζόταν στον νόμο και πιο συγκεκριμένα στις διατάξεις του μοναδικού άρθρου του νόμου 1178/1981 και των άρθρων 57 και 59, 914 και 932 του Αστικού Κώδικα (ΑΚ), σε συνδυασμό με τα άρθρα 361 και 367 του Ποινικού Κώδικα (ΠΚ). Η Κυβέρνηση προσθέτει ότι το νομικό πλαίσιο ήταν γνωστό, σαφές και προβλέψιμο. Όσον αφορά την επιβληθείσα κύρωση, η Κυβέρνηση ισχυρίζεται ότι edίωκε έναν θεμιτό σκοπό, ήτοι την προστασία της υπόληψης και των δικαιωμάτων των τρίτων, και τον

σεβασμό ενός ελάχιστου επιπέδου ποιότητας του δημοσίου διαλόγου και της εκφραζόμενης δια του τύπου πληροφορίας.

38. Η Κυβέρνηση προσθέτει ότι τα εθνικά δικαστήρια δέχθηκαν ότι οι εκφράσεις οι οποίες περιέχονται στο επίδικο δημοσίευμα ήταν ικανά να βλάψουν την τιμή του Ε.Κ. διότι εμφάνιζαν ένα πρόσωπο το οποίο χρησιμοποιούσε συστηματικά ανέντιμα μέσα προκειμένου να πραγματοποιήσει τους στόχους του και έδιναν την εντύπωση ότι ο προσφεύγων, ο οποίος είχε υπάρξει ευρωβουλευτής και δήμαρχος, ήταν ένα άτομο το οποίο συκοφαντούσε συστηματικά προκειμένου να επιτύχει τους στόχους του. Η Κυβέρνηση ισχυρίζεται επίσης ότι τα εθνικά δικαστήρια εξέτασαν εμπεριστατωμένα τον ισχυρισμό του προσφεύγοντος και ότι αυτός είχε δικαιολογημένο ενδιαφέρον για την προστασία της τιμής και της υπόληψής του. Η Κυβέρνηση εκτιμά ότι τα εθνικά δικαστήρια αναγνωρίζουν στους δημοσιογράφους ένα ενδιαφέρον ενημέρωσης του κοινού, γεγονός το οποίο δικαιολογεί την οξεία κριτική. Εν τούτοις, εν προκειμένω, τα δικαστήρια της ουσίας έκριναν ότι το ύφος του άρθρου άφηνε να διαφανεί ένας σκοπός εξύβρισης του Ε.Κ. και ότι, ως εκ τούτου, ο άδικος χαρακτήρας της πράξης η οποία προβλέπεται από το άρθρο 367 § 2 του ΠΚ δεν είχε εξαφανιστεί.

39. Σύμφωνα με την Κυβέρνηση, οι επίδικοι χαρακτηρισμοί δεν ήταν αντικειμενικά αναγκαίοι και θα αρκούσε η παράθεση στοιχείων τα οποία να αντανakλούν την πραγματική κατάσταση όσον αφορά τους μετόχους. Προσθέτει ότι οι πιο πάνω αναφερόμενες εκφράσεις είχαν υπερβεί τα όρια του δικαιώματος έκφρασης, δεδομένου ότι προσέβαλαν την τιμή του Ε.Κ. Προκειμένου να σχηματίσουν την γνώμη αυτή, τα δικαστήρια έλαβαν υπόψη το πλήρες περιεχόμενο του εν λόγω δημοσιεύματος καθώς επίσης και το πλαίσιο του δημοσιεύματος. Στηρίχθηκαν σε μία αξιολόγηση των πράξεων «αποδεκτή σύμφωνα με την αντίληψη του συνετού μέσου ανθρώπου» και, σε κάθε περίπτωση, πλήρως αιτιολογημένη. Ως εκ τούτου, πάντοτε κατά την άποψη της Κυβέρνησης, τα εθνικά δικαστήρια προέβησαν σε μία στάθμιση των αντικρουομένων συμφερόντων, ήτοι της προστασίας της φήμης του Ε.Κ. η οποία προβλέπεται από το άρθρο 8 της Σύμβασης και της ελευθερίας του τύπου η οποία

προβλέπεται από το άρθρο 10 της Σύμβασης. Η Κυβέρνηση προβάλλει επίσης ότι το άρθρο 10 της Σύμβασης δεν προστατεύει «εκφράσεις καθαρά υβριστικές» ικανές να θίξουν την τιμή ενός ατόμου. Επιπλέον, σύμφωνα με την Κυβέρνηση, ακόμη και αν θεωρηθεί ότι οι επίδικες φράσεις είναι αξιολογικές κρίσεις, τα εθνικά δικαστήρια αποφάνθηκαν ότι αυτές συνιστούσαν χαρακτηρισμούς και εξέτασαν αν στηρίζονταν πάνω σε επαρκή πραγματική βάση. Ειδικότερα, θεωρήθηκε ότι η παρασχεθείσα από τον Ε.Κ. πληροφορία στηριζόταν στο από 13 Φεβρουαρίου 2002 έγγραφο της διεύθυνσης εμπορίου. Το σφάλμα το οποίο περιεχόταν εκεί οφειλόταν στην εταιρεία ‘Ίκαρος Α.Ε.’, διότι εκείνη ήταν αυτή που είχε υποβάλει ένα εσφαλμένο πρακτικό γενικής συνέλευσης στην διεύθυνση εμπορίου. Πράγματι, κατά την άποψη της Κυβέρνησης, ο Ε.Κ. δεν είχε γνώση της ανακρίβειας των λεγομένων του. Στην βάση αυτή είναι που τα εθνικά δικαστήρια κατέληξαν ότι δεν είχε ευθύνη στο πλαίσιο της αγωγής την οποία ο προσφεύγων και η εταιρεία ‘Ίκαρος Α.Ε.’ είχαν ασκήσει εναντίον του. Έπεται, σύμφωνα με την Κυβέρνηση, ότι δεν υπήρχε εν προκειμένω επαρκής πραγματική βάση για τους επίδικους χαρακτηρισμούς κατά του Ε.Κ.

40. Η Κυβέρνηση προβάλλει επίσης ότι η βαρύτητα των επιδίκων χαρακτηρισμών απαιτούσε μία επαρκή πραγματική βάση. Η χρήση προσβλητικής γλώσσας και η ένταση των επιδίκων εκφράσεων δεν ήταν αναγκαίες προκειμένου ο προσφεύγων να εκφράσει την θέση του. Κατά την άποψη της Κυβέρνησης, η διένεξη μεταξύ του προσφεύγοντος και του Ε.Κ., καθώς και η αντιδικία η οποία εκκρεμούσε, δεν μπορούσαν να δικαιολογήσουν την χρήση των εν λόγω εκφράσεων. Αυτή ισχυρίζεται τέλος ότι ο τρόπος διάδοσης των επιδίκων χαρακτηρισμών, ήτοι η δημοσίευση σε μία εφημερίδα, δείχνει ότι ο προσφεύγων διέθετε τον απαραίτητο χρόνο για να σκεφθεί. Έτι περαιτέρω, το ποσό των 15.000 EUR ήταν κατά την γνώμη της Κυβέρνησης ανάλογο ως αποζημίωση για τον Ε.Κ., η δε δημοσίευση σε μία τοπική εφημερίδα δεν ελάττωνε σε τίποτε την σοβαρότητα της προσβολής της τιμής του Ε.Κ. διότι αυτή παρουσίαζε ένα αυξημένο τοπικό ενδιαφέρον, στο μέτρο που ο Ε.Κ. ήταν ειδικότερα πρώην δήμαρχος.

2. Η εκτίμηση του Δικαστηρίου

α) Επί της ύπαρξης μιας παρέμβασης

41. Δεν προσφέρεται για αμφισβήτηση μεταξύ των διαδίκων το γεγονός ότι η καταδίκη του προσφεύγοντος από το πολιτικό δικαστήριο συνιστά μία παρέμβαση στην άσκηση του δικαιώματος του τελευταίου στην ελευθερία της έκφρασης, όπως αυτή διασφαλίζεται από το άρθρο 10 § 1 της Σύμβασης.

β) Επί της αιτιολόγησης της παρέμβασης

42. Το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι μία παρέμβαση είναι αντίθετη προς την Σύμβαση αν δεν συμμορφώνεται προς τις απαιτήσεις οι οποίες προβλέπονται από την παράγραφο 2 του άρθρου 10. Συντρέχει επομένως λόγος να καθοριστεί αν η εν λόγω παρέμβαση «προβλεπόταν από τον νόμο», αν επεδίωκε έναν ή περισσότερους από τους θεμιτούς σκοπούς οι οποίοι αναφέρονται στην παράγραφο αυτή και αν ήταν «αναγκαία μέσα σε μία δημοκρατική κοινωνία» για την επίτευξη αυτού ή αυτών των σκοπών (*Pedersen και Baadsgaard κατά Δανίας* [GC], αριθ. 49017/99, § 67, CEDH 2004-XI).

i. Προβλεπόμενη από τον νόμο

43. Στην παρούσα υπόθεση, δεν αμφισβητείται ότι η παρέμβαση προβλεπόταν από τον νόμο, ήτοι από τα άρθρα 57, 59, 914 και 932 του ΑΚ, σε συνδυασμό με τα άρθρα 361, 362 και 367 του ΠΚ.

ii. Θεμιτός σκοπός

44. Το Δικαστήριο θεωρεί ότι η παρέμβαση στόχευε σε έναν θεμιτό σκοπό, ήτοι την προστασία της φήμης ή των δικαιωμάτων τρίτου, εν προκειμένω του Ε.Κ. (βλέπε, *mutatis mutandis*, *Perna κατά Ιταλίας* [GC], αριθ. 48898/99, § 42, CEDH 2003-V, και *Nikula κατά Φινλανδίας*, αριθ. 31611/96, § 38, CEDH 2002-II). Απομένει να εξακριβωθεί κατά πόσον η εν λόγω παρέμβαση ήταν «αναγκαία μέσα σε μία δημοκρατική κοινωνία».

iii. Αναγκαία μέσα σε μία δημοκρατική κοινωνία

α) Γενικές αρχές

45. Το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι ο ρόλος του συνίσταται στο να αποφαινεται τελικώς επί του ζητήματος κατά πόσον ένας «περιορισμός» στην ελευθερία της έκφρασης συμβιβάζεται με το άρθρο 10 της Σύμβασης. Για να το πράξει αυτό, εξετάζει την επίδικη παρέμβαση υπό το φως του συνόλου της απόφασης προκειμένου να καθορίσει αν οι λόγοι τους οποίους οι εθνικές αρχές επικαλούνται για να την δικαιολογήσουν φαίνονται «συναφείς και επαρκείς», καθώς και αν η παρέμβαση ήταν «ανάλογη προς τον διωκόμενο θεμιτό σκοπό» και αναγκαία μέσα σε μία δημοκρατική κοινωνία. Σε αυτό το πλαίσιο ενεργειών, το Δικαστήριο πρέπει να πεισθεί ότι οι εθνικές αρχές εφάρμοσαν κανόνες σύμφωνους προς τις αρχές που καθιερώνονται από το άρθρο 10 της Σύμβασης, και τούτο, συν τοις άλλοις, στην βάση μιας αποδεκτής αξιολόγησης των συναφών πραγματικών περιστατικών (βλέπε, μεταξύ άλλων, *Steel και Morris κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, αριθ. 68416/01, § 87, CEDH 2005-II).

46. Το Δικαστήριο υπογραμμίζει εξ αρχής τον εξέχοντα ρόλο του τύπου μέσα σε μία δημοκρατική κοινωνία ως «σκύλος φύλακας» (*Bladet Tromsø και Stensaas κατά Νορβηγίας* [GC], αριθ. 21980/93, § 62, CEDH 1999-III). Εξαιτίας του ρόλου αυτού, η δημοσιογραφική ελευθερία συνεπάγεται και την πιθανή χρήση κάποιας δόσης υπερβολής, ακόμη και πρόκλησης (*Gawęda κατά Πολωνίας*, αριθ. 26229/95, § 34, CEDH 2002-II).

47. Όσον αφορά την φύση των αναφορών οι οποίες είναι ικανές να προσβάλουν την φήμη ενός ατόμου, το Δικαστήριο κάνει κατά παράδοση διάκριση μεταξύ πραγματικών περιστατικών και αξιολογικών κρίσεων. Αν το πραγματικό των πρώτων μπορεί να αποδειχθεί, οι δεύτερες δεν προσφέρονται για μία επαλήθευση της ακρίβειάς τους. Όταν μία δήλωση μεταφράζεται σε μία αξιολογική κρίση, η αναλογικότητα της παρέμβασης μπορεί να είναι συνάρτηση της ύπαρξης μιας επαρκούς πραγματικής βάσης διότι, ελλείψει μιας τέτοιας βάσης, μία αξιολογική κρίση μπορεί να αποδειχθεί και αυτή υπερβολική (βλέπε, για παράδειγμα, *Morice κατά Γαλλίας* [GC], αριθ. 29369/10, § 126, 23 Απριλίου 2015).

48. Επιπροσθέτως, μέσα στο πλαίσιο μιας διαδικασίας για δυσφήμιση ή εξύβριση, το Δικαστήριο οφείλει να σταθμίσει έναν συμπληρωματικό αριθμό παραγόντων κατά την εκτίμηση της αναλογικότητας του επιδίκου μέτρου. Κατ' αρχήν, προκειμένου περί του αντικειμένου των επιδίκων αναφορών, το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι τα όρια της κριτικής που είναι αποδεκτή όσον αφορά έναν πολιτικό, ο οποίος καθίσταται στόχος με την ιδιότητά του αυτή, είναι ευρύτερα εκείνων που αφορούν έναν απλό ιδιώτη: αντίθετα με τον δεύτερο, ο πρώτος εκτίθεται αναπόφευκτα και συνειδητά σε έναν προσεκτικό έλεγχο των πράξεων και των κινήσεών του, τόσο εκ μέρους των δημοσιογράφων όσο και από την μάζα των πολιτών. Αυτός οφείλει, κατά συνέπεια, να επιδεικνύει μία μεγαλύτερη ανοχή (*Couderc και Hachette Filipacchi Associés κατά Γαλλίας* [GC], αριθ. 40454/07, §§ 117 – 121, CEDH 2015 (αποσπάσματα), *Lingens κατά Αυστρίας*, 8 Ιουλίου 1986, § 42, série A no. 103). Η αρχή αυτή δεν έχει εφαρμογή μόνον στην περίπτωση του πολιτικού αλλά επεκτείνεται σε οποιοδήποτε πρόσωπο το οποίο μπορεί να χαρακτηριστεί δημόσιο πρόσωπο, ήτοι εκείνο το οποίο, με τις πράξεις του (βλέπε, προς την κατεύθυνση αυτή, *Krone Verlag GmbH & Co. KG κατά Αυστρίας*, αριθ. 34315/96, § 37, 26 Φεβρουαρίου 2002, και *News Verlags GmbH & Co. KG κατά Αυστρίας*, αριθ. 31457/96, § 54, CEDH 2000-I) ή με την ίδια την θέση του (*Verlagsgruppe News GmbH κατά Αυστρίας* (αριθ. 2), αριθ. 10520/02, § 36, 14 Δεκεμβρίου 2006), εισέρχεται μέσα στην σφαίρα της δημόσιας αρένας (βλέπε επίσης *Von Hannover κατά Γερμανίας* (αριθ. 2) [GC], αριθ. 40660/08 και 60641/08, § 110, CEDH 2012). Το Δικαστήριο πρέπει επίσης να ελέγξει αν οι εθνικές αρχές έχουν εξασφαλίσει μία δίκαιη ισορροπία μεταξύ, αφ' ενός, της προστασίας της ελευθερίας της έκφρασης, η οποία καθιερώνεται από το άρθρο 10 της Σύμβασης, και, αφ' ετέρου, εκείνης του δικαιώματος στην φήμη των καταγγελλομένων προσώπων, το οποίο, ως στοιχείο της ιδιωτικής ζωής, προστατεύεται από το άρθρο 8 της Σύμβασης (*Chaunv και λοιποί κατά Γαλλίας*, αριθ. 64915/01, § 70, *in fine*, CEDH 2004-VI).

β) Εφαρμογή των αρχών αυτών στην παρούσα υπόθεση

49. Στην παρούσα υπόθεση, το Δικαστήριο παρατηρεί ότι οι διάδικοι επικέντρωσαν την επιχειρηματολογία τους στην αναγκαιότητα της επίδικης παρέμβασης. Θα εγκύψει κατά συνέπεια στο ζήτημα του κατά πόσον η επίδικη παρέμβαση ήταν ανάλογη προς τον διωκόμενο θεμιτό σκοπό και του κατά πόσον οι λόγοι τους οποίους επικαλούνται τα εθνικά δικαστήρια για να την δικαιολογήσουν φαίνονται συναφείς και επαρκείς, λαμβανομένων ιδίως υπόψη της φύσης των επιδίκων όρων και του καθεστώτος του προσώπου κατά του οποίου στράφηκαν οι τελευταίοι.

50. Όσον αφορά την φύση των επιδίκων αναφορών, το Δικαστήριο θεωρεί ότι οι φράσεις απάντηση σε λασπολόγο», «ξεπέρασε κάθε προηγούμενο λασπολογίας», «επιχείρησε εκ νέου να λασπολογήσει», λαμβανόμενες με τα συμφραζόμενά τους, συνιστούν μάλλον αξιολογική κρίση μη επιδεκτική απόδειξης παρά ένα γεγονός, το πραγματικό του οποίου μπορεί να αποδειχθεί αντικειμενικά. Επιπροσθέτως, η βάση αυτή δεν στερείτο οποιασδήποτε πραγματικής βάσης. Πράγματι, όπως προκύπτει από την δικογραφία, ο Ε.Κ. είχε κάνει σχόλια από το τηλέφωνο σε μία τηλεοπτική εκπομπή σχετικά με την χρηματοδότηση των εταιρειών του προσφεύγοντος (πιο πάνω παράγραφος 7). Ειδικότερα, αυτός δήλωσε ότι κάποιος Ν.Τ., ο οποίος κατείχε ένα σημαντικό μερίδιο «του παράνομου ηλεκτρονικού παιχνιδιού», είχε αποκτήσει μία συμμετοχή στο μετοχικό κεφάλαιο της εταιρείας 'Ίκαρος Α.Ε.'. Ακόμη και αν υποθεθεί ότι η πληροφορία αυτή στηριζόταν σε ένα έγγραφο το οποίο είχε εκδοθεί από την διεύθυνση εμπορίου, ήταν παρά ταύτα εσφαλμένη όσον αφορά την ημερομηνία των επικαλουμένων περιστατικών, γεγονός το οποίο δεν αμφισβητείται από τους διαδίκους. Είναι αληθές ότι, όπως δέχθηκαν τα πολιτικά δικαστήρια μέσα στο πλαίσιο της διαδικασίας την οποία ο Ε.Κ. εισήγαγε κατά του προσφεύγοντος (παράγραφοι 16 έως 25), από την δικογραφία δεν προκύπτει καμία πρόθεση εκ μέρους του Ε.Κ. να δυσφημήσει τον προσφεύγοντα. Όμως, παραμένει γεγονός ότι, στις 22 Φεβρουαρίου 2002, ημερομηνία δημοσίευσης του άρθρου του και μόνον μία ημέρα μετά τα σχόλια του Ε.Κ., στις 21 Φεβρουαρίου 2002, ο προσφεύγων ήταν πεπεισμένος ότι ο Ε.Κ. παρουσίαζε ηθελημένα μία εκδοχή των πραγματικών περιστατικών η οποία δεν ήταν ορθή και ότι ο Ε.Κ. είχε τότε

επιχειρήσει να αποδείξει δεσμούς μεταξύ των εταιρειών του προσφεύγοντος και του κόσμου του παράνομου ηλεκτρονικού παιχνιδιού.

51. Το Δικαστήριο σημειώνει επίσης ότι, όπως προκύπτει από τις αποφάσεις των εθνικών δικαστηρίων, τα τελευταία δεν εξέτασαν τις επίδικες αναφορές μέσα στο γενικό πλαίσιο της υπόθεσης προκειμένου να αξιολογήσουν την πρόθεση του προσφεύγοντος. Το Δικαστήριο σημειώνει ως προς τούτο ότι το επίδικο άρθρο αποτελούσε τμήμα μιας απάντησης στα σχόλια του Ε.Κ. της 21 Φεβρουαρίου 2002. Πράγματι, το επίδικο άρθρο το οποίο έφερε τον τίτλο «Kriti TV, απάντηση σε λασπολόγο» παρουσιαζόταν υπό την μορφή απάντησης του προσφεύγοντος στους ισχυρισμούς που προβλήθηκαν από τον Ε.Κ. στις 21 Φεβρουαρίου 2002 και περιείχε επίσης πληροφορίες σχετικά με τους μετόχους της εταιρείας Kriti TV, ενημέρωνε δε τους αναγνώστες ότι το Kriti TV είχε λάβει όλα τα νόμιμα μέσα για να προστατεύσει την εικόνα του και την αξιοπρέπειά του».

52. Το Δικαστήριο είναι της γνώμης ότι τα εθνικά δικαστήρια όφειλαν να επανατοποθετήσουν τις επίδικες φράσεις μέσα στο πλαίσιό τους. Αντιθέτως, τα εθνικά δικαστήρια εξέτασαν τις επίδικες φράσεις απομονώνοντάς τις από το πλαίσιο του άρθρου για να καταλήξουν, μεταξύ άλλων, ότι αυτές δεν ήταν απαραίτητες για να μεταφέρουν την σκέψη του προσφεύγοντος και ότι αυτοί «υπερέβησαν το περιορισμένο πεδίο μέσα στο οποίο πρέπει να αναπτύσσονται η δημοσιογραφία και η ελευθερία του τύπου» (πιο πάνω παράγραφος 22). Τα εθνικά δικαστήρια καλούνται μάλλον να εξετάσουν αν το πλαίσιο της υπόθεσης, το ενδιαφέρον του κοινού και η πρόθεση του συντάκτη των επιδίκων αναφορών δικαιολογούσαν την τυχόν χρήση μιας δόσης πρόκλησης ή υπερβολής (*Η Αυγή Εκδοτικός και Δημοσιογραφικός Οργανισμός Α.Ε. και Καρής κατά Ελλάδας*, αριθ. 15909/06, § 33, 5 Ιουνίου 2008).

53. Εν συνεχεία, όσον αφορά το καθεστώς του στόχου των επιδίκων αναφορών, το Δικαστήριο σημειώνει ότι ο Ε.Κ. είναι ο πρώην δήμαρχος του Ηρακλείου, πρώην μέλος του ευρωπαϊκού κοινοβουλίου και ιδιοκτήτης εφημερίδας. Αν και είναι αληθές ότι το άρθρο δεν στόχευε τον Ε.Κ. με την πολιτική ιδιότητά του, δεδομένου ότι από την δικογραφία προκύπτει ότι κατά τον χρόνο των συμβάντων αυτός ήταν μόνον ιδιοκτήτης εφημερίδας, οι εκφράσεις οι

οποίες χρησιμοποιήθηκαν από τον προσφεύγοντα δεν θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως απρόκλητες προσβολές διότι αυτές εντάσσονταν μέσα στο πλαίσιο μιας υπόθεσης που έφερε δημοσίως αντιμέτωπους τον προσφεύγοντα με τον Ε.Κ. και αφορούσε την ανεξαρτησία του τύπου.

54. Τέλος, προκειμένου περί της σχέσης αναλογικότητας μεταξύ του επιδικασθέντος ποσού και της βλάβης η οποία προκλήθηκε στην φήμη του Ε.Κ., το Δικαστήριο διαπιστώνει ότι τα αρμόδια δικαστήρια καταδίκασαν τον προσφεύγοντα καθώς και δύο άλλους εναγόμενους να καταβάλουν στον ενδιαφερόμενο το ποσό των 15.000 EUR, επιπλέον ενός ποσού το οποίο αντιστοιχούσε στα έξοδα και την δικαστική δαπάνη της ανοιγείσας διαδικασίας, ήτοι 1.500 ευρώ. Σημειώνει κατ' αρχήν ότι τα εθνικά δικαστήρια αναφέρουν ότι έλαβαν υπόψη την φύση και την σοβαρότητα της προσβολής σε βάρος του προσφεύγοντος, την δημοσιότητα η οποία δόθηκε στην προσβολή, καθώς και την επαγγελματική, κοινωνική και οικονομική κατάσταση των διαδίκων. Φαίνεται όμως ότι τα εθνικά δικαστήρια έλαβαν υπόψη τα στοιχεία αυτά κατά τρόπο πολύ γενικό και ότι δεν προέβησαν, για παράδειγμα, σε μία ανάλυση της οικονομικής κατάστασης του προσφεύγοντος.

iv. Συμπέρασμα

55. Λαμβανομένων υπόψη των όσων παρατίθενται πιο πάνω, το Δικαστήριο θεωρεί ότι οι εθνικές αρχές δεν παρείχαν λόγους συναφείς και επαρκείς προκειμένου να αιτιολογήσουν την εκ μέρους των πολιτικών δικαστηρίων καταδίκη σε καταβολή αποζημίωσης προς τον Ε.Κ., ότι η κύρωση δεν ήταν ανάλογη προς τον διωκόμενο θεμιτό σκοπό και ότι η καταδίκη αυτή δεν αντιστοιχούσε σε μία «επιτακτική κοινωνική ανάγκη» και ότι δεν ήταν επομένως αναγκαία μέσα σε μία δημοκρατική κοινωνία.

56. Κατά συνέπεια, υπήρξε παραβίαση του άρθρου 10 της Σύμβασης.

II. ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 41 ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ

57. Σύμφωνα με τους όρους του άρθρου 41 της Σύμβασης:

«Εάν το Δικαστήριο κρίνει ότι υπήρξε παραβίαση της Σύμβασης ή των Πρωτοκόλλων της, και αν το εσωτερικό δίκαιο του Υψηλού Συμβαλλόμενου Μέρους δεν επιτρέπει παρά μόνο ατελή εξάλειψη των συνεπειών της παραβίασης αυτής, το Δικαστήριο χορηγεί, εφόσον είναι αναγκαίο, στον παθόντα δίκαιη ικανοποίηση.»

A. Ζημία

58. Ο προσφεύγων ζητεί 50.249,48 EUR για την υλική ζημία την οποία εκτιμά ότι υπέστη. Το ποσό αυτό αντιστοιχεί, κατά τους ισχυρισμούς του προσφεύγοντος, στην αποζημίωση η οποία επιδικάστηκε στον Ε.Κ., συμπεριλαμβανομένων και των τόκων και των δικαστικών εξόδων που υποχρεώθηκε να καταβάλει βάσει των αποφάσεων με αριθμούς 228/2005 και 227/2005 του πρωτοδικείου. Ο προσφεύγων ζητεί επίσης 20.000 EUR για την ηθική βλάβη την οποία υπέστη.

59. Η Κυβέρνηση υποστηρίζει ότι τα αξιούμενα ποσά είναι αβάσιμα. Ειδικότερα, όσον αφορά το ποσό των 20.375 ευρώ, το οποίο ο προσφεύγων ισχυρίζεται ότι κατέβαλε για τα έξοδα και την δικαστική δαπάνη με μία παρακατάθεση στο ταμείο παρακαταθηκών και δανείων, καθώς και το ποσό των 48.528 ευρώ το οποίο ισχυρίζεται ότι υποχρεώθηκε να καταβάλει δεν έχουν αιτιώδη συνάφεια με την επίδικη διαδικασία, δεδομένου ότι μόνον τα ποσά τα οποία επιδικάστηκαν από την απόφαση με αριθμό 227/2005 συνδέονται με την επίδικη διαδικασία. Η Κυβέρνηση προσθέτει ότι από την δικογραφία δεν προκύπτει σαφώς ποια ποσά καταβλήθηκαν πραγματικά από αυτόν.

60. Προκειμένου περί της επικαλούμενης ηθικής βλάβης, η Κυβέρνηση υποστηρίζει ότι το ποσό των 20.000 ευρώ είναι υπέρογκο και αβάσιμο. Είναι της άποψης ότι μία ενδεχόμενη διαπίστωση παραβίασης θα συνιστούσε επαρκή δίκαιη ικανοποίηση.

61. Όσον αφορά την υλική ζημία, το Δικαστήριο διαπιστώνει ότι υφίσταται αιτιώδης συνάφεια μεταξύ της παραβίασης η οποία διαπιστώθηκε στην παρούσα υπόθεση και της χρηματικής κύρωσης, των τόκων και των δικαστικών εξόδων του ενάγοντος που ο προσφεύγων καταδικάστηκε να καταβάλει βάσει της

απόφασης με αριθμό 227/2005 (βλέπε *Λιοναράκης κατά Ελλάδας*, αριθ. 1131/05, § 59, 5 Ιουλίου 2007). Ενόψει των στοιχείων που περιέχονται στην δικογραφία, το Δικαστήριο επιδικάζει 25.000 ευρώ για την υλική ζημία, πλέον οποιουδήποτε ποσού που μπορεί να οφείλεται από αυτόν ως φόρος.

62. Το Δικαστήριο εκτιμά επίσης ότι ο προσφεύγων υπέστη μία βέβαιη ηθική βλάβη, εξαιτίας της παραβίασης του δικαιώματός του το οποίο διασφαλίζεται από το άρθρο 10 της Σύμβασης. Αποφαινόμενο σύμφωνα με την αρχή της επιείκειας, το Δικαστήριο θεωρεί ότι συντρέχει λόγος να επιδικαστούν στον προσφεύγοντα 2.000 ευρώ για την ηθική βλάβη, πλέον οποιουδήποτε ποσού που μπορεί να οφείλεται από αυτόν ως φόρος.

Β. Έξοδα και δικαστική δαπάνη

63. Ο προσφεύγων δεν ζητεί κανένα ποσό για την αιτία αυτή.

64. Η Κυβέρνηση δεν αποφάνθηκε επί του ζητήματος αυτού.

65. Σύμφωνα με την νομολογία του Δικαστηρίου, ένας προσφεύγων δεν μπορεί να επιτύχει την επιδίκαση των εξόδων και της δικαστικής δαπάνης του παρά μόνον στο μέτρο που αποδεικνύονται το πραγματικό τους, η αναγκαιότητά τους και ο εύλογος χαρακτήρας του ύψους τους. Εν προκειμένω, λαμβανομένης υπόψη της απουσίας σχετικού αιτήματος εκ μέρους του προσφεύγοντος, το Δικαστήριο δεν του επιδικάζει οποιοδήποτε ποσό για την αιτία αυτή.

Γ. Τόκοι υπερημερίας

66. Το Δικαστήριο κρίνει προσηκόν να ευθυγραμμίσει το επιτόκιο των τόκων υπερημερίας με το επιτόκιο της οριακής χρηματοδότησης της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, προσαυξημένο κατά τρεις εκατοστιαίες μονάδες.

ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΛΟΓΟΥΣ ΑΥΤΟΥΣ, ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ, ΟΜΟΦΩΝΑ,

1. *Κηρύσσει την προσφυγή παραδεκτή,*
2. *Αποφαίνεται ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 10 της Σύμβασης,*
3. *Αποφαίνεται*

(α) ότι το εναγόμενο Κράτος οφείλει να καταβάλει στον προσφεύγοντα, εντός μιας προθεσμίας τριών μηνών από την ημερομηνία κατά την οποία η απόφαση θα καταστεί τελεσίδικη σύμφωνα με το άρθρο 44 § 2 της Σύμβασης, τα ακόλουθα ποσά:

i. 25.000 EUR (είκοσι πέντε χιλιάδες ευρώ), πλέον οποιουδήποτε ποσού που μπορεί να οφείλεται επί του ποσού αυτού ως φόρος, για την υλική ζημία,

ii. 2.000 EUR (δύο χιλιάδες ευρώ), πλέον οποιουδήποτε ποσού που μπορεί να οφείλεται επί του ποσού αυτού ως φόρος, για την ηθική βλάβη,

(β) ότι από την λήξη της πιο πάνω προθεσμίας και μέχρι την καταβολή, τα ποσά αυτά θα προσαυξηθούν με έναν απλό τόκο με επιτόκιο ίσο προς εκείνο της οριακής χρηματοδότησης της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, προσαυξημένο κατά τρεις εκατοστιαίες μονάδες.

4. *Απορρίπτει το αίτημα δίκαιης ικανοποίησης κατά τα λοιπά.*

Συντάχθηκε στα γαλλικά και στην συνέχεια κοινοποιήθηκε εγγράφως στις 11 Μαρτίου 2021, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 77 §§ 2 και 3 του κανονισμού του Δικαστηρίου.

(υπογραφή)

Renata Degener

Αναπληρώτριας Γραμματέας

(υπογραφή)

Ksenija Turković

Πρόεδρος

Στην παρούσα απόφαση έχει επισυναφθεί, σύμφωνα με τα άρθρα 45 § 2 της Σύμβασης και 74 § 2 του Κανονισμού, η έκθεση της χωριστής γνώμης του δικαστή Wojtyczek.

K.TU.

R.D. (μονογραφή)

ΑΠΟΦΑΣΗ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ κατά ΕΛΛΑΔΑΣ – ΧΩΡΙΣΤΗ ΓΝΩΜΗ

ΣΥΓΚΛΙΝΟΥΣΑ ΓΝΩΜΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗ WOJTYCZEK

1. Αν και συμφωνώ με το συμπέρασμα που διατυπώνεται στο διατακτικό της παρούσα απόφασης, έχω εν τούτοις επιφυλάξεις ως προς την υιοθετηθείσα προσέγγιση της αιτιολογίας του. Θεωρώ επίσης την απόφαση πολύ προβληματική από την άποψη της δικονομικής δικαιοσύνης. Μέσα στο πλαίσιο μιας διαφοράς μεταξύ του προσφεύγοντος και του Ε.Κ., το Δικαστήριο αποφάσισε να αποφανθεί χωρίς να ακούσει προηγουμένως τον Ε.Κ., ενώ η απόφασή του θίγει μεταξύ άλλων το δικαίωμα του τελευταίου για την προστασία της φήμης του και θέτει πλήρως υπό αμφισβήτηση την προστασία η οποία του είχε παρασχεθεί από τα εθνικά δικαστήρια (βλέπε, προς σύγκριση, την χωριστή γνώμη μου η οποία επισυνάφθηκε στην απόφαση *Monica Macovei κατά Ρουμανίας*, αριθ. 53028/14, 28 Ιουλίου 2020).

2. Η παρούσα υπόθεση αποκαλύπτει ακόμη μία φορά της αδυναμίες της μεθοδολογίας η οποία έχει υιοθετηθεί από το Δικαστήριο στις διαφορές που αφορούν την ελευθερία της έκφρασης. Η καθιερωθείσα από την νομολογία προσέγγιση στηρίζεται στην διχοτομία μεταξύ πραγματικών ισχυρισμών και αξιολογικών κρίσεων (επί της διχοτομίας αυτής, βλέπε για παράδειγμα Η. Putnam, *The Collapse of the Fact/Value Dichotomy and Other Essays*, Cambridge, Mass., Harvard University Press 2002). Παρά το γεγονός ότι μία τέτοια διχοτομία είναι πολύ σημαντική για την θετικιστική φιλοσοφία και την θεωρία της νομικής επιχειρηματολογίας, αυτή είναι απολύτως ανεπαρκής για να θέσει υπό έλεγχο τον πλούτο των φυσικών γλωσσών και την γνωσσολογική πολυπλοκότητα των διατυπώσεων μέσα στο πλαίσιο των διαφορών οι οποίες αφορούν τα όρια της ελευθερίας της έκφρασης.

Οι διατυπώσεις στις φυσικές γλώσσες μπορούν να έχουν όχι μόνον περιγραφική ή αξιολογητική λειτουργία, αλλά και μία συναισθηματική ή καθοδηγητική λειτουργία (επί των ζητημάτων αυτών, βλέπε για παράδειγμα I.M. Copi, C. Cohen, *Introduction to Logic (10th Edition)*, Upple Saddle River, Prentice Hall Inc., 1998, σελ. 89 – 120). Μπορούμε να διακρίνουμε επίσης άλλες

λειτουργίες, και ιδιαίτερα την επιτελεστική λειτουργία (J.L. Austin, *How To Do Things With Words*, Cambridge, Mass., Harvard University Press 1962). Στις υποθέσεις που αφορούν την υπέρβαση της ελευθερίας της έκφρασης, η συναισθηματική λειτουργία, η οποία συνίσταται στην έκφραση των συναισθημάτων του ομιλητή και στην διέγερση συναισθημάτων στο ακροατήριο, είναι ιδιαίτερα σημαντική (μπορούμε να δώσουμε το ακόλουθο παράδειγμα: *E.S. κατά Αυστρίας*, αριθ. 38450/12, §§ 12, 14, 21, 52, 53 και 57, 25 Οκτωβρίου 2018). Επιπρόσθετα, μία ίδια διατύπωση μπορεί να έχει περισσότερες λειτουργίες ταυτόχρονα. Οι διατυπώσεις οι οποίες αποτελούν αντικείμενο αντιδικιών σπανίως αντιστοιχούν στην μία από τις δύο έννοιες που χρησιμοποιούνται από το Δικαστήριο. Κάτω από τις συνθήκες αυτές, η καθιερωθείσα από την νομολογία διχοτομία ομοιάζει με την κλίνη του Προκρούστη (βλέπε, σε σύγκριση, H. Putnam, όπως πιο πάνω, σελ. 26). Σε έναν μεγάλο αριθμό υποθέσεων, οι προσπάθειες οι οποίες καταβάλλονται προκειμένου οι διατυπώσεις να χωρέσουν μέσα σε αυτό το άκαμπτο πλαίσιο αποσπούν μερικές φορές την διάνοια από πολύ πιο σημαντικές πτυχές των περιστάσεων της κάθε περίπτωσης. Ειδικότερα, συμβαίνει να χαρακτηρίζει το Δικαστήριο κάποιες αναφορές αξιολογικές κρίσεις χωρίς να έχει λάβει υπόψη το γεγονός ότι οι ίδιες αυτές αναφορές διαβιβάζουν ταυτόχρονα μία πληροφορία επί των πραγματικών περιστατικών και ότι η πληροφορία αυτή μπορεί να είναι εσφαλμένη.

Ένα ανεπαρκές εννοιολογικό σχήμα μπορεί ευχερώς να διαστρεβλώσει την ανάλυση και να οδηγήσει σε άδικες αποφάσεις. Κατά συνέπεια, η σημερινή προσέγγιση, μονοδιάστατη και απλουστευτική σε υπερβολικό βαθμό, θα πρέπει να εγκαταλειφθεί υπέρ μιας πολυδιάστατης προσέγγισης των διατυπώσεων οι οποίες αποτελούν το αντικείμενο αντιδικιών. Η νομολογία θα έπρεπε να λαμβάνει υπόψη, σε μεγαλύτερο εύρος, όχι μόνον την πολυπλοκότητα της γλωσσολογικής πραγματικότητας, αλλά επίσης και τις γνώσεις οι οποίες τίθενται στην διάθεση του δικαστή από την θεωρία του δικαίου και την νομική σημειολογία για την κατανόηση της πολυπλοκότητας αυτής. Ειδικότερα, είναι απαραίτητο να λαμβάνεται υπόψη όχι μόνον η πιθανή συνύπαρξη της περιγραφικής και της αξιολογικής λειτουργίας μιας ίδιας διατύπωσης, αλλά και άλλων λειτουργιών της

γλώσσας και ιδίως της συναισθηματικής λειτουργίας, η οποία μνημονεύεται πιο πάνω. Για την αξιολόγηση μιας πράξης λόγου, πρέπει να εξεταστεί επίσης η επίπτωσή της σε συνδυασμό με την περιγραφική, την αξιολογική, την συναισθηματική, την καθοδηγητική και τις άλλες διαστάσεις της.

3. Στην παρούσα υπόθεση, το Δικαστήριο διατύπωσε την ακόλουθη άποψη στην παράγραφο 50:

«Όσον αφορά την φύση των επιδίκων αναφορών, το Δικαστήριο θεωρεί ότι οι φράσεις απάντηση σε λασπολόγο», «ξεπέρασε κάθε προηγούμενο λασπολογίας», «επιχείρησε εκ νέου να λασπολογήσει», λαμβανόμενες με τα συμφραζόμενά τους, συνιστούν μάλλον αξιολογική κρίση μη επιδεκτική απόδειξης παρά ένα γεγονός, το πραγματικό του οποίου μπορεί να αποδειχθεί αντικειμενικά.»

Θα ήταν πιο λογικό να ειπωθεί ότι οι επίδικες διατυπώσεις έχουν ταυτόχρονα μία περιγραφική, αξιολογική και συναισθηματική διάσταση και να εξετασθούν και οι τρεις σε μεγαλύτερο βάθος. Οι αναφερόμενες εκφράσεις δεν διατυπώνουν μόνον μία αξιολογική κρίση αλλά επίσης ενημερώνουν επί των αντιδράσεων του κοινού στις αναφορές του Ε.Κ., εκφράζουν τα συναισθήματα του ομιλητή και έχουν ως σκοπό να διεγείρουν ισχυρά αρνητικά συναισθήματα μεταξύ των αναγνωστών.

4. Το Δικαστήριο εξέφρασε επίσης, στην παράγραφο 52, την ακόλουθη άποψη:

«Το Δικαστήριο είναι της γνώμης ότι τα εθνικά δικαστήρια όφειλαν να επανατοποθετήσουν τις επίδικες φράσεις μέσα στο πλαίσιο τους. (...). Τα εθνικά δικαστήρια καλούνται μάλλον να εξετάσουν αν το πλαίσιο της υπόθεσης, το ενδιαφέρον του κοινού και η πρόθεση του συντάκτη των επιδίκων αναφορών δικαιολογούσαν την τυχόν χρήση μιας δόσης πρόκλησης ή υπερβολής (*Η Αυγή Εκδοτικός και Δημοσιογραφικός Οργανισμός Α.Ε, και Καρής κατά Ελλάδα*, αριθ. 15909/06, § 33, 5 Ιουνίου 2008).»

Συμφωνώ πλήρως στην γενική οικονομία της προσέγγισης αυτής, η οποία συνίσταται στην ανάλυση της πράξης λόγου μέσα στο πλαίσιο της επικοινωνιακής κατάστασης. Εν τούτοις, η ανάλυση αυτή θα έπρεπε να εμπλουτιστεί επίσης με την συνεκτίμηση άλλων συναφών στοιχείων, όπως η πρόσληψη του ομιλητή από το κοινό, η φύση του ακροατηρίου και οι αντιδράσεις του, ο τρόπος με τον οποίο η διαβιβασθείσα πληροφορία μπορεί να ελήφθη και να έγινε κατανοητή από το ακροατήριο καθώς και τα συναισθήματα και οι αξιολογικές κρίσεις που μπορεί να δημιουργήθηκαν από τις επίδικες αναφορές.

5. Στην παράγραφο 47, το Δικαστήριο συνοψίζει την θέση του σχετικά με τις αξιολογικές κρίσεις με τους ακόλουθους όρους:

«Όσον αφορά την φύση των αναφορών οι οποίες είναι ικανές να προσβάλουν την φήμη ενός ατόμου, το Δικαστήριο κάνει κατά παράδοση διάκριση μεταξύ πραγματικών περιστατικών και αξιολογικών κρίσεων. Αν το πραγματικό των πρώτων μπορεί να αποδειχθεί, οι δεύτερες δεν προσφέρονται για μία επαλήθευση της ακρίβειάς τους. Όταν μία δήλωση μεταφράζεται σε μία αξιολογική κρίση, η αναλογικότητα της παρέμβασης μπορεί να είναι συνάρτηση της ύπαρξης μιας επαρκούς πραγματικής βάσης διότι, ελλείψει μιας τέτοιας βάσης, μία αξιολογική κρίση μπορεί να αποδειχθεί και αυτή υπερβολική (βλέπε, για παράδειγμα, *Morice κατά Γαλλίας* [GC], αριθ. 29369/10, § 126, 23 Απριλίου 2015).»

Μπορούμε να προσθέσουμε ότι το Δικαστήριο επιμένει συχνά στο να εκφράζουν οι αξιολογικές κρίσεις την υποκειμενική αξιολόγηση ενός ομιλητή (βλέπε για παράδειγμα *Zakharov κατά Ρωσίας*, αριθ. 14881/03, § 30, 5 Οκτωβρίου 2006, και *Falzon κατά Μάλτας*, αριθ. 45791/13, § 60, 20 Μαρτίου 2018). Η προσέγγιση του Δικαστηρίου η οποία περιγράφεται πιο πάνω εκφράζει μία λυμένη φιλοσοφική προκατάληψη.

6. Πρέπει να παρατηρηθεί εδώ ότι η διάκριση μεταξύ πραγματικών ισχυρισμών και αξιολογικών κρίσεων απώλεσε βαθμηδόν την συνάφειά της. Ήδη, στην υπόθεση *Krone Verlag GmbH & Co. KG και Mediaprint Zeitung-und Zeitschriftenverlag GmbH & Co. KG κατά Αυστρίας* (απόφαση, αριθ. 42429/98,

20 Μαρτίου 2003), το Δικαστήριο όριζε ότι η διαφορά μεταξύ αυτών των δύο κατηγοριών των διατυπώσεων υπήρχε μόνον στο επίπεδο της πραγματικής απόδειξης η οποία έπρεπε να στοιχειοθετηθεί (“*their difference finally lies in the degree of factual proof, which has to be established*”). Στην πρόσφατη νομολογία, το αποδεκτό των αναφορών που αφορούν τα πραγματικά περιστατικά (δηλαδή προτάσεις, προς την κατεύθυνση της λογικής) εκτιμάται, όλο και πιο συχνά, σύμφωνα με το ίδιο κριτήριο με εκείνο που χρησιμοποιείτο προηγουμένως για τις αξιολογικές κρίσεις – αυτό της επαρκούς πραγματικής βάσης, και όχι εκείνο της αληθείας (βλέπε για παράδειγμα: την πιο πάνω αναφερόμενη απόφαση *Monica Macovei*, § 75, *Makraduli κατά Πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας*, αριθ. 64659/11 και 24133/13, § 75, 19 Ιουλίου 2018, *Kurski κατά Πολωνίας*, αριθ. 26115/10, § 56, 5 Ιουλίου 2016, και *Braun κατά Πολωνίας*, αριθ. 30162/10, § 50, 4 Νοεμβρίου 2014). Η αξιολόγηση σύμφωνα με την επαρκή πραγματική βάση προϋποθέτει αναγκαστικά αξιολογικές επιλογές.

7. Η προσέγγιση του Δικαστηρίου, βασισμένη πάνω στην διχοτομία μεταξύ γεγονότος και αξίας, εγείρει το ακόλουθο ζήτημα. Το Δικαστήριο διατυπώνει το ίδιο κατά τρόπο ρητό αξιολογικές κρίσεις (βλέπε για παράδειγμα *Gündüz κατά Τουρκίας* (décision), αριθ. 59745/00, 13 Νοεμβρίου 2003, και *Sekmadienis Ltd. κατά Λιθουανίας*, αριθ. 69317/14, § 82, 30 Ιανουαρίου 2018) και, ακόμη πιο συχνά, στηρίζεται πάνω σε υπόρρητες αξιολογικές κρίσεις. Σε αυτούς τους δύο τύπους των καταστάσεων, απορρίπτει έτσι σιωπηρά διαφορετικές ή αντικρουόμενες κρίσεις. Μερικές φορές, αποκλείει ρητά ορισμένες αξιολογικές κρίσεις (βλέπε για παράδειγμα *Lehideux και Isorni κατά Γαλλίας*, 23 Σεπτεμβρίου 1998, § 53, πρώτη φράση, *Recueil des arrêts et décisions* 1998-VII). Σε ορισμένες υποθέσεις, το Δικαστήριο αναφέρεται, κατά την διατύπωση αξιολογήσεων, στις έννοιες της «θεμελιώδους αξίας» (για παράδειγμα: *Natchova και λοιποί κατά Βουλγαρίας* [GC], αριθ. 43577/98 και 43579/98, § 97, CEDH 2005-vii), της «αντικειμενικής αιτιολογίας» (βλέπε, για παράδειγμα, *Stec και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου* [GC], αριθ. 65731/01 και 65900/01, §§ 59, 51 και 66, CEDH 2006-VI), της «αντικειμενικής άποψης» (*Murat Vural κατά Τουρκίας*, αριθ. 9540/07, § 54, 21 Οκτωβρίου 2014) ή της «αντικειμενικής αξίας» (*Murphy*

κατά Ιρλανδίας, αριθ. 44179/98, § 74, CEDH 2003-IX (αποσπάσματα)). Επιπρόσθετα, η εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας συνίσταται στην επίλυση των συγκρούσεων αξιών και στην διατύπωση αξιολογικών αναφορών για την αιτιολόγηση των εκδιδόμενων αποφάσεων. Μπορούμε να πούμε, κατά τρόπο γενικότερο, ότι το να δικάζεις σημαίνει να εκδίδεις αξιολογικές κρίσεις.

Παρά το γεγονός ότι – όπως το βεβαιώνει το ίδιο το Δικαστήριο – καμία από τις αξιολογικές κρίσεις δεν προσφέρεται προς επαλήθευση της ακρίβειάς της και αν και το αληθές τους δεν μπορεί να αποδειχθεί (βλέπε για παράδειγμα *Feldek κατά Σλοβακίας*, αριθ. 29032/95, § 85, CEDH 2001-VIII), αυτό εκφράζει εν τούτοις κατά τρόπο υπόρρητο την αξίωση ότι οι δικές του αξιολογικές κρίσεις θα πρέπει να αναγνωρίζονται ως αντικειμενικά έγκυρες ή νόμιμες και όχι ως εκφράζουσες μία υποκειμενική αξιολόγηση η οποία θα ήταν ισοδύναμη με όλες τις άλλες οι οποίες κυκλοφορούν στην ελεύθερη αγορά των ιδεών. Ποιές είναι επομένως η φύση και η βάση των αξιολογικών κρίσεων και ποια είναι τα κριτήρια που επιτρέπουν την αξιολόγηση του αντικειμενικού αποδεκτού και του κύρους τους; Γιατί ορισμένες αξιολογικές κρίσεις είναι καλύτερες από άλλες;

Μέσα στο πλαίσιο αυτό, μπορούμε να προτείνουμε – *de sententiae ferenda* (ως αποφάσεις όπως θα έπρεπε να είναι) – την ακόλουθη προσέγγιση. Θα πρέπει να εκκινήσουμε από την υπόθεση σύμφωνα με την οποία οι αξιολογικές διατυπώσεις είναι κατ' αρχήν δεκτικές ορθολογικής αιτιολόγησης. Εξετάζοντας την συμβατότητα προς το άρθρο 10 μιας παρέμβασης στην ελευθερία της έκφρασης, θα πρέπει να εξετάζουμε, μεταξύ άλλων παραγόντων, αν η εν λόγω αξιολογική αναφορά μπορεί να αιτιολογηθεί.

Ακριβής μετάφραση του συνημμένου εγγράφου από τα γαλλικά.

Αθήνα, 26 Μαΐου 2021

Ο μεταφραστής

Αλέξανδρος Πετρουτσόπουλος

